

fael Ramis Barceló. La part estrictament filosòfica fou tractada amb les aportacions de Robert Hughes, Antoni Bordoy i José M. Sevilla.

En l'apartat sobre estudis monogràfics, cal destacar especialment *Ramon Llull: From the Ars Magna to Artificial Intelligence* (4), un conjunt també d'aportacions diferents que fan avançar i clarifiquen tots aquells temes indispensables per entendre els mecanismes de l'Art lul·liana, la difusió posterior i la recepció en la història moderna i contemporània, que ha permès la creació del mite que Llull fos considerat com un dels «inventors» de la moderna informàtica.

Per acabar aquest esbós global sobre els avenços en matèria lul·lista, farem esment a la proposta sobre l'humanisme illenc: amb les dades arrellegades al llarg de tres dècades d'investigació sobre l'humanisme a les Illes Balears, Maria Barceló i Gabriel Ensenyat (Universitat de les Illes Balears) bastiren un complex cercle humanista i lul·lista que tenia com a centre neuràlgic la Catedral de Mallorca (16). Sens dubte, l'aportació rellevant al camp del lul·lisme va ser la nòmina de canonges i de clergues que es relacionaven bé per la possessió de manuscrits lul·lians o bé per l'estudi de l'obra lul·liana.

Ramon Llull és un dels autors clàssics catalans que generen un major nombre d'estudis i edicions, cosa que en garanteix la pervivència, com ho demostren la munió de títols acumulats en quatre anys i dels quals només n'hem fet un breu tast.

Això era i no era

JOAN BORJA I SANZ

Universitat d'Alacant, Departament de Filologia Catalana

joan.borja@ua.es

1. ORIOL, Carme i SAMPER, Emili (ed.): *Això era i no era. Obra folklòrica de Josep M. Pujol*, Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, 2013.
2. PUJOL, Josep Maria: *Three Selected papers on Catalan Folklore*, Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, 2013.

En un cèlebre aforisme, entre existencialista i irònic, Joan Fuster advertia: «La meua posteritat serà de paper». I no li faltava raó: en ple segle XXI les idees, les erudicions i les reflexions de Joan Fuster continuen vives i vigents en els llibres, els articles, les cartes i els textos inèdits que va lligar i llegar. Això és el que s'esdevé amb els pensadors brillants i lúcids, rigorosos, clarividents i racionals: que tendeixen a perdurar en una posteritat feta de papers i paraules.

Aquest és, precisament, el cas que ens ocupa: el del professor Josep Maria Pujol, pare de l'etnopoètica catalana contemporània. Conjuntament amb

l'admirable (i admirada) Carme Oriol, Josep Maria Pujol ha estat —permeten que ho formule així, sense embuts— el promotor responsable de l'actual efervescència dels estudis sobre etnopoètica en l'àmbit cultural català; el catalitzador d'un veritable canvi de paradigma en la investigació del folklore. Fet i fet, la *família acadèmica* que Carme Oriol i Josep Maria Pujol han *pujat* dins i fora de la Universitat Rovira i Virgili ha estat tan fèrtil i productiva com ric i profitós és el patrimoni dels resultats acadèmics acumulats.

Hi hauria prou a sospesar, en aquest sentit, el paper nuclear de la bibliografia que tots dos han generat. Però fóra imperdonable no afegir-hi de seguida, a les respectives publicacions, el ciclopi projecte de catalogació de les rondalles catalanes que va donar lloc a l'espectacular base de dades en línia Rondcat (una plataforma que ofereix informació bibliogràfica i catalogràfica sobre 5.979 rondalles catalanes recopilades des de l'any 1853); el no menys monumental repertori bio-bibliogràfic Bibliofolk (una base de dades en línia, amb informació sobre 4.233 publicacions impreses referides a la literatura oral popular i al folklore, des del 1788 fins a l'actualitat); la constant activitat ordinària i extraordinària generada al si de l'Arxiu de Folklore; o l'impuls decisiu que van donar a la creació i la consolidació del Grup d'Estudis Etnopoètics. I tot això sense comptar, encara, amb el luxe de treballs d'investigació, deixebles i projectes de recerca que han pogut proliferar a l'empara de la seua activitat acadèmica rigorosa, brillant i infatigable. Servisquen per a il·lustrar-ho noms de primeríssim ordre en l'etnopoètica catalana actual, com el del doctor Emili Samper, la doctora Mònica Sales o la doctora Laura Villalba, tots ells de cap de peça en les respectives parcel·les d'especialització.

No cal insistir-hi: el protagonisme de Josep Maria Pujol i Carme Oriol ha estat decisiu en un dels fenòmens més dignes de remarcar en les últimes dècades pel que fa a la tradició i les tendències de la filologia catalana: la reivindicació, la dignificació, la modernització, la sistematització, la planificació, la institucionalització, la coordinació, la producció, la difusió, la internacionalització i —en definitiva— la vivificació d'estudis que paren l'atenció en el folklore verbal o, com diria Josep Maria, «la comunicació artística interactiva». Per això, quan el 26 d'agost de 2012 va faltar Josep Maria Pujol, de seguida va planar sobre els membres del Grup d'Estudis Etnopoètics, i sobre tot el gremi de la filologia catalana en general (com se sap, Josep Maria també era un erudit de referència en ortotipografia, en la vida i l'obra del rei Jaume I o, en general, en literatura catalana medieval), una estranyíssima i sentida sensació d'orfandat intel·lectual.

Tanmateix, en el cas de les grans intel·ligències, quan s'hi conjuga de més a més una extraordinària generositat personal i una inusual capacitat de treball, la vida sol anar una mica més enllà de la vida. I l'ànima de la persona es perllonga amb el prodigi de les paraules. Clarament formulat: de Josep Maria Pujol —amb la seua agudesa mental, l'admirable precisió verbal i la prodigiosa facilitat per a simplificar i racionalitzar els problemes teòrics més complexos— sempre en quedarà l'obra. I això, els qui vam tenir la sort de conèixer-lo, escoltar-lo, admirar-lo i tractar-lo en una major o menor freqüència, no ens ho acabem. Vull dir: no ens

acabem de fer a la inefable sensació de continuar festejant la seua privilegiada sagacitat, sense ell. Llegim els seus textos, i no podem evitar escoltar-ne la veu inconfusible: segura, clara, vellutada, de magnífic tenor de la raó, el seny i el coneixement. En aquest precís instant em sembla estar escoltar-lo: fent classe, pronunciant una ponència, dirigint una reunió, debatent un punt polèmic en una taula redona, aportant llum en el punt encallat d'una assemblea. I igualment n'evoque la veu neta, ferma i reposada, resseguint la seua prosa acadèmica, per exemple, en la citació que Carme Oriol i Emili Samper han elegit per a encapçalar el llibre en què compendien les seues principals aportacions a l'etnopoètica: *Això era i no era. Obra folklòrica de Josep M. Pujol*.

La naturalesa humana és fràgil i imperfecta: el coneixement de les coses —d'aquí, d'enllà i del més enllà—, insegur; les relacions entre les persones de vegades són limitades o difícils; la vida pot ser dura, i el futur pot presentar perspectives incertes o descoratjadores. Per a tots aquests casos, la mateixa naturalesa humana —la naturalesa d'aquests entranyables primats desproveïts de pèl, gregaris i dotats de la meravellosa facultat de parlar— ha previst un remei econòmic, eficaç i, sobretot, immediatament disponible amb una mica d'aptitud, capacitat d'improvisació i bona voluntat: l'art, i dintre de l'art, l'art de la paraula; i, dintre de l'art de la paraula, el de la paraula directa, sigui en simple conversa o en els ateneus de cafè, pedrís o cantonada.

Ja en aquest paratext es demostra un dels elements que més ens semblen dignes de remarcar amb motiu de la reedició dels treballs de Josep Maria Pujol que ací ressenyem: el fet que més enllà de l'anàlisi, la perspicàcia i l'erudició, el grandíssim seductor que el doctor Pujol era mai no perdia l'oportunitat de cultivar —també ell— «l'art de la paraula»: ja fóra «la paraula directa [...] en simple conversa o en els ateneus de cafè» o la de les convencions acadèmiques, per més subordinada que aquesta fóra a la recerca metòdica, l'anàlisi contrastiva o la reificació d'un paradigma teòric.

Això era i no era. Obra folklòrica de Josep M. Pujol és el volum que aplega, amb voluntat exhaustiva, la pràctica totalitat de les publicacions sobre folklore que Josep Maria Pujol va arribar a signar. I els editors, Carme Oriol i Emili Samper —ningú com ells per a responsabilitzar-se'n!—, han estimat oportú, amb bon criteri, estructurar les aportacions en quatre grans apartats: «Teoria de la comunicació artística interactiva», «Història dels estudis sobre el folklore i la literatura oral popular», «Estudis introductoris als índexs tipològics» i «Narrativa folklòrica». Excepte el tercer, afegit pels mateixos curadors per donar cabuda a la «Presentació» a la «Contribució a l'índex de tipus de la rondalla catalana» (treball introductor a la seua tesi de llicenciatura de 1982 que, en paraules de Carme Oriol va ser «mítica», «una obra fonamental», «tot un treball de referència per als estudiosos de la rondallística catalana») i la «Introducció» a l'*Índex of Catalan Folktales*» (el treball icònic de projecció internacional de la rondallística catalana, elaborat conjuntament amb Carme Oriol i publicat en anglès en la prestigiosa

Suomalaine Tiedeakademia, d'Hèlsinki), els altres tres es corresponen amb la proposta de divisió temàtica que el mateix Josep Maria establia per a la pròpia producció: la teoria del folklore, la història dels folklores (del folklore en el sentit estricte, referit a la literatura popular; i del folklore en el sentit ampli, que inclou també costums, creences, arts populars, etc.) i la narrativa folklòrica (particularment, les rondalles i les llegendes).

Dins de cadascun dels quatre blocs definits, és el criteri cronològic el que justifica l'ordre de les aportacions reunides. Així, en el primer gran bloc, el lector troba els treballs «Literatura tradicional i etnopoètica: balanç d'un folklorista» (1985), «La crisi del folklore» (1989), «L'estudi del folklore: del text al context» (1990); «Actes etnopoètics, actes de paraula» (2003) i «Del(s) folklore(s) al folklore de la comunicació interactiva» (2007). En el segon, el d'història dels estudis sobre folklore i literatura oral popular, els treballs compilats són «Pau Bertran i Bros (1853-1891), una cruïlla del folklore català» (introducció per a la reedició, el 1989, del *Rondallari* català de Bertran i Bros), «Josep Romeu i Figueras, folklorista» (pròleg al llibre de Romeu i Figueras *Materials i estudis de folklore*, 1993), «Introducció a una història dels folklores» (originàriament publicat en *La Cultura*, el 1999), «Un episodi preliminar de la història de la rondallística catalana: Milà i Fontanals, 1853» (recuperat del llibre *literatura i identitats*, del 2004), Francesc de S. Maspons en la rondallística del seu temps» (treball introductori de l'edició de *Lo rondallaire* de Maspons i Labrós, 2010) i «“L'arca santa de nostres riques tradicions”: Poesia popular i rondallística a Catalunya (1841-1866)» (l'últim article publicat per Pujol, l'any 2012). Finalment, després del tercer (constituït pels dos estudis introductoris als índex tipològics, ja referits), el quart dels blocs, el de «Narrativa folklòrica», ens permet recuperar, tots ara per fi junts i accessibles, els treballs de Pujol sobre «Històries extraordinàries, llegendes urbanes» (1986), «Folklore narratiu: la rondalla i la llegenda» (1991-1992), «Variacions sobre el diable» (1994), «Ogres: quan el folklore ens dona la mà» (1994), «Variacions sobre un tema narratiu: El llop cerca esmorzar (AaTh 122A) a les terres catalanes» (1999), «Reflexions sobre el folklore a propòsit dels rumors» (signat conjuntament amb Ignasi Roviró com a introducció al llibre *Benvingut/da al club de la sida i altres rumors d'actualitat*, 2002), «El mite de l'heroi a la casa de Barcelona: Guifred I i Jaume I» (2002), «L'ocellet es va fer un vestit nou» (ATU 235C*) en la tradició oral i en la literatura» (2006) i «La rondalla (o com voldríem que fos la vida)» (2009).

Ja s'entén, doncs: es tracta d'un extensíssim llibre (416 pàgines, d'una lletra tan menuda que posa a prova l'òptima graduació de les ulleres) que recupera i permet consultar, en un únic volum, tota una vida de preclara intel·ligència projectada a l'anàlisi, l'estudi i la reflexió de l'art oral de la paraula compartida. Els treballs reunits tenen, a més de les presentacions institucionals del rector de la Universitat Rovira i Virgili, Francesc Xavier Grau Vidal, i del director del Departament de Filologia Catalana, Jordi Ginebra, una «Introducció» de Carme Oriol, amb una sintètica i aclaridora aproximació —marca de la casa— a la mateixa obra

folklòrica de Josep Maria Pujol; i una no menys clara justificació i explicació dels criteris d'edició que s'hi fan servir, a càrrec de l'altre coeditor: l'omnipresent, inlassable i imprescindible doctor Emili Samper. El volum, per fi, ofereix també, al final, la bibliografia completa de les aportacions fetes per Josep M. Pujol a l'àmbit del folklore, un índex de tipus i motius, i un índex onomàstic.

Comptat i debatut, es tracta d'una iniciativa «justa i necessària» que permet evidenciar la importància decisiva de l'irrepetible Josep Maria Pujol per a la construcció d'un nou paradigma en l'etnopoètica catalana i, de retruc, en els estudis filològics catalans, en general: una iniciativa oportunament complementada amb l'edició, també per part de Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili, de l'opuscle *Three Selected Papers on Catalan Folklore*, amb la traducció a l'anglès —pensant, com cal, en la projecció internacional de la figura i l'obra de Josep Maria Pujol— dels articles «Literatura tradicional i etnopoètica: balanç d'un folklorista», «Introducció a una història dels folklores» i «Històries extraordinàries, llegendes urbanes». Acaben d'adobar el llibre la traducció de la mateixa «Introducció» de Carme Oriol, i una «Note about the Edition» d'Emili Samper que no pot ser més explícita sobre la finalitat del producte: «The three articles give a taste of the important contributions made by Josep M. Pujol to the study of folklore».

Tenia efectivament raó l'enyorat Josep Maria Pujol quan sentenciava que la naturalesa humana és fràgil i imperfecta. I també en tenia quan s'admirava de «la meravellosa facultat de parlar» i de «l'art de la paraula». Amb els seus dos nou llibres encara oberts damunt l'escriptori, no podem evitar pensar que és precisament pel prodigi de la paraula que en una certa mesura conservem i assaborim la seua privilegiada intel·ligència; i també —si se'm permet d'expressar-ho així— l'*ànima* del seu verb inefable. Com la de Joan Fuster, la posteritat de Josep Maria és i serà —efectivament— de paper. Cal felicitar i agrair, doncs, una universitat com la Rovira i Virgili i uns investigadors tan admirables com Carme Oriol i Emili Samper per la contribució a la difusió i la preservació de la posteritat de Josep Maria. No solament proveeixen així l'etnopoètica catalana d'un instrument utilíssim per a la consulta i la projecció d'una de les obres més determinants en la concepció del folklore i dels estudis etnopoètics contemporanis: també apunten —alhora— al cor sensible del reconeixement, l'afecte i la memòria. I sospitem que d'aquesta manera és com es construeixen i se soliden les escoles acadèmiques, els prestígis institucionals i les tradicions culturals.